

УДК 372.2

CATEGORY-CONCEPTUAL CHARACTERISTICS OF THE PHENOMENON DISCIPLINATION / NON-DISCIPLINATION IN CHILDREN

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФЕНОМЕНУ ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ / НЕДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ У ДІТЕЙ

Рукhtina N.P. / Пихтіна Н.П.

Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.), docent/ к.п.н., доцент

ORCID: 0000-0001-6684-436

*Nizhyn Mykola Gogol State University, Nizhyn, 2 Hrafska street, 16600**Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, Графська, 2, 16600*

Анотація. У статті вивчені основні напрямки досліджень та проаналізований зміст базових категоріально-понятійних характеристик феномену дисциплінованість / недисциплінованість у дітей. Узагальнені напрямки пошуків науковців та вибудована структурно-логічна послідовність категорій і понять, які розкривають полярність означеного феномену. Здійснений аналіз їх змісту за психолого-педагогічними характеристиками у контексті сутності поведінкових норми та відхилення у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: поведінкові відхилення, недисциплінованість, неорганізованість, незібраність, занедбаність, дисципліна, організованість самоконтроль, самодисципліна, поведінкова норма.

Актуальність.

Проблема дисциплінованості / недисциплінованості у дітей носить комплексний міжпредметний характер, оскільки її досліджують у філософії, соціології, психології, педагогіці. У психологічній науці вона активно вивчалась вітчизняними та зарубіжними дослідниками Л. Виготським, Д. Ельконіним, І. Бехом, З. Фрейдом, Е. Фромом та іншими. Значний внесок у визначенні її педагогічної значущості здійснений педагогами минулого А. Макаренко, П. Блонський та сучасними науковцями Л. Кожариною, І. Булах, О. Байер. Активний інтерес до проблеми виховання дисциплінованості у дітей саму у дошкільній освітній галузі, зумовлений її віднесеністю до вольової активності особистості, до питань морально-емоційного розвитку та становлення дітей 5–6(7)-річного віку, її зв'язком з різними аспектами виховання особистості.

Мета статті: узагальнити напрямки психолого-педагогічних досліджень й здійснити аналіз змісту категорій і понять феномену дисциплінованість / недисциплінованість у контексті поведінкових норми та відхилення у дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень та словниково-довідникової літератури показав існування широкого масиву визначень і тлумачень понять, що визначають сутність поведінкових відхилень у дітей. Поняття "поведінка з відхиленнями" або "девіантна поведінка" у широкому його тлумаченні – збірний термін, яким охоплюється широке коло девіацій. Більшість авторів, що досліджували проблему поведінкових відхилень, ототожнюють ці поняття.

Проте, поняття "поведінка з відхиленнями" охоплює поведінку і позитивного, і негативного характеру, поняття ж "девіантна поведінка" – дії і систему вчинків тільки негативного прояву. У сучасному тлумачному словнику *девіантна поведінка* визначається як система вчинків або окремі вчинки, що суперечать прийнятним у суспільстві правовим або моральним нормам [23, с.15].

Ми виявили існування широкого масиву досліджень феномену дисциплінованості / недисциплінованості у дітей. Їх умовно можна об'єднати за двома напрямками: психологічним та педагогічним. У межах психологічного напрямку, *дисциплінованість / недисциплінованість* вивчається як феномен волі, вольової та довільної поведінки, риса особистості дошкільника (дослідження О. Кононко, В. Котирло, О. Байер) [8; 9; 1]. За їх оцінкою, *довільна поведінка* виявляється у здатності дитини свідомо керувати власними діями, поведінкою в цілому і досягати значущих цілей у різних специфічних видах діяльності й спілкуванні з дорослими та однолітками. Проявами довільної поведінки є виконання завдань за зразком, інструкцією, дотримання правил у іграх, взаєминах, дій за задумом. За оцінкою О. Байер, *вольова поведінка*, як вища форма прояву довільної поведінки, пов'язана зі здатністю індивіда мобілізуватися, проявити вольове зусилля щодо поставленої мети. Означені дії співвідносяться з певним еталоном, образом прогностичної дії. Вона регулюється мозком, ВНД людини [1].

У межах педагогічного напрямку, феномен *дисциплінованості / недисциплінованості* аналізується і визначається науковцями, виходячи з *особливостей поведінки дитини та її відповідності встановленим нормам і правилам* [14]; пов'язується з виявом чи невиявом свідомого порушення загально визнаних соціальних норм і правил поведінки, ігноруванням дитиною вказівок, порад і прохань дорослих [21], порушенням чи дотриманням встановленого і визнаного порядку [19].

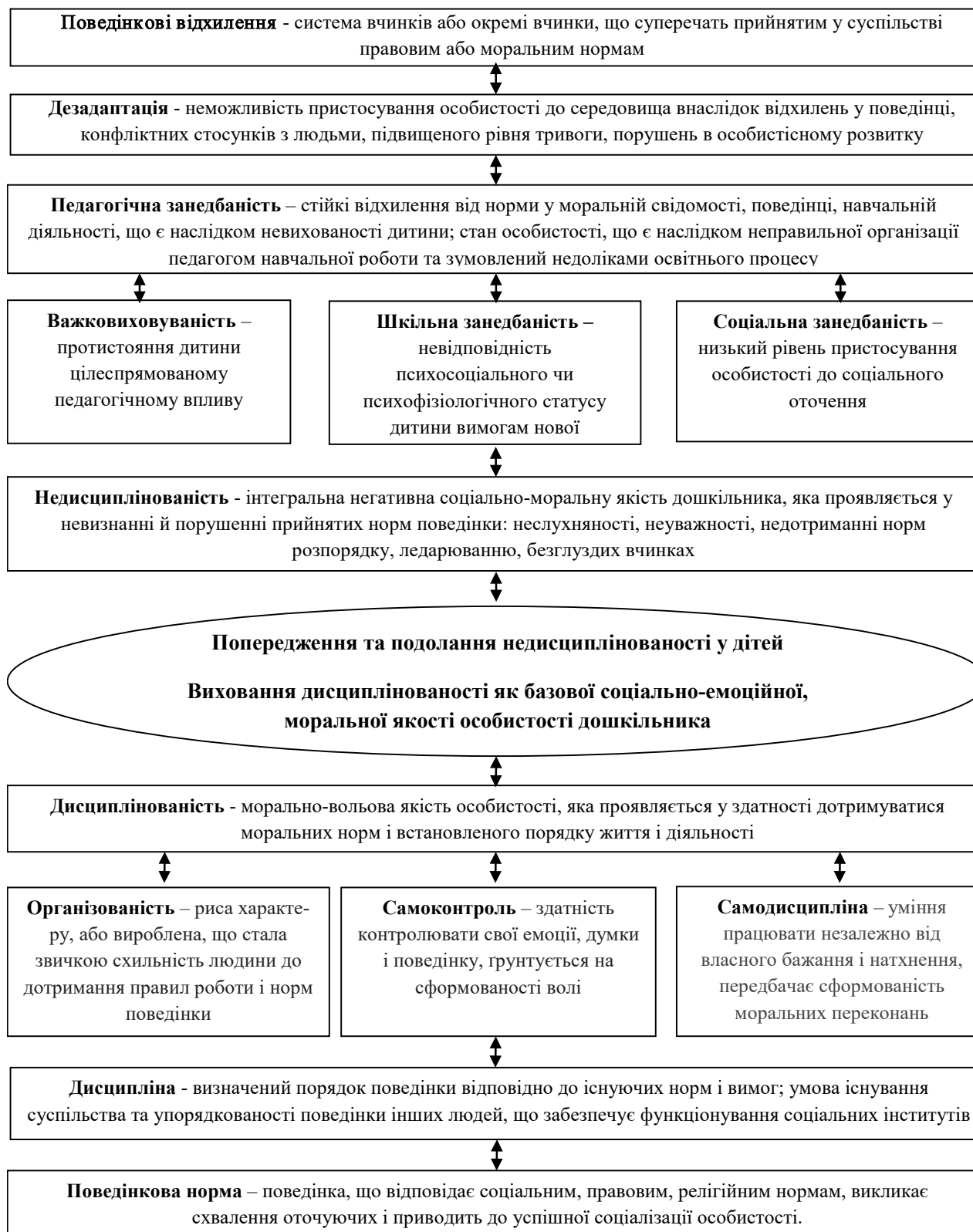
Ми вважаємо, що доцільно дотримуватися комплексного підходу до розуміння феномену *дисциплінованість / недисциплінованість* у дітей, як до морально-етичного, емоційно-вольового особистісного утворення, сформованість полюсів вияву якого (позитивного, чи негативного) пов'язане зі спрямованістю особистості, результатами її соціально-морального виховання і розвитку. У зв'язку з цим постає необхідність інтегрувати вказані напрямки пошуків науковців у контексті поведінкових норми та відхилення, вибудувати структурно-логічну послідовність понять, які доповнюють одне одного за психологічними та педагогічними характеристиками і розкривають сутність *дисциплінованості / недисциплінованість* як вияву протилежних характеристик означеного феномену та проміжних і дотичних до нього понять, а саме: *неорганізованість, незібраність, занедбаність*, як близьких до негативного полюсу вияву - недисциплінованості; *дисциплінованість, дисципліна, організованість самоконтроль, самодисципліна*, як близьких до позитивного полюсу вияву - дисциплінованості.

Узагальнено такий аналіз представлений у структурно-логічній *схемі 1*.

Схема 1

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНЕ ПОЛЕ ФЕНОМЕНУ ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ / НЕДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ПОВЕДІНКОВИХ НОРМИ ТА ВІДХИЛЕННЯ

О. Кононко аналізує явище дисциплінованості / недисциплінованості у вимірі проблеми соціальної компетентності дошкільника. Дисциплінованість, на її думку, входить до переліку складових соціально-морального виховання і розвитку, а її основу складають усвідомлення та розуміння дошкільником взятих на себе обов'язків та реально існуючих прав дитини. 5–7-річний малюк має орієнтуватися у цих двох контекстах, де перший передбачає постійне дотримання відповідних норм, правил, еталонів дій, поведінки, вчинків, довільності. Другий, навпаки, окреслює перспективи, видимі обрії вчинків потенційного характеру. Співвідношення між цими двома тенденціями полягає у наданні старшим дошкільникам пріоритетів колективного перед особистісним, відповідальна поведінка має переважати над імпульсивними діями, постійно має бути контроль і оцінка дитиною власних дій і вчинків [8]. За оцінкою В. Котирло, вольові риси складають основу характеру, а їх виховання має розпочинатися з раннього дитинства [9].

Поділяючи вказану наукову позицію, Л. Виготський ототожнював дисциплінованість із вольовою активністю дітей і зазначав, що її формування розпочинається у дошкільному віці з появою самосвідомості. Її основу складає сукупність вольових якостей, які забезпечують контроль над поведінкою та високу міру мотивації задля досягнення поставлених цілей. Підґрунтям для формування дисциплінованості, на його думку, є самостійність, перепорою на шляху до її формування – впертість дитини. Науковець вважав, що основними напрямками виховання означеної якості дитини у дошкільному віці, є розвиток її самооцінки і самостійності, вдосконалення наполегливості, рішучості, посилення мотивації досягнення, профілактика впертості [4, с.823].

Л. Кожаріна розглядає дисциплінованість дошкільників у контексті розвитку їх емоційно-вольової сфери, як складової довільної поведінки дитини. Цей важливий, за її оцінкою, елемент, надає можливість дитині 6(7) років орієнтуватися у вимогах навчальної діяльності, виконувати покладені на неї обов'язки, користуватися вмінням самостійно досягати наміченої мети, орієнтуватися у правилах школяра, співвідносити отриману оцінку з еталоном норм і правил оцінювання успішності [7]. Тож, на думку науковця, дисциплінованість відображає практичні навички поведінки старшого дошкільника, його здатність відповідати вимогам дорослих: педагога, батьків.

Сучасні наукові дослідження підтверджують, що початок формування вольової поведінки припадає на дошкільний вік. За оцінкою І. Бежа, після трьох років у дитини з'являється самосвідомість і виникає спрямованість на власний суб'єктивний світ, виникає прагнення до самостійності, починає розвиватися емоційна оцінка, завдяки якій дитина орієнтується на те, якою буде видаватися й для інших. Все це у сукупності, на думку науковця, вказує на початкову сходинку у розвитку волі [2]. Свідомий контроль за поведінкою лише починає складатися у дошкільному дитинстві, що забезпечується поєднанням вольових дій дитини з мимовільними, імпульсивними" [10, с. 269]. Для дітей старшого дошкільного віку сигнали "треба", "можна", "не можна" – основа формування самоконтролю і саморегуляції. Дитина діє, підкоряючись певним правилам – це перші елементарні прояви волі дитини.

Сучасні російські психологи (В. Мерлін, Н. Ричкова) розглядають недисциплінованість з позиції сучасної теорії симптомокомплексів та визначають її як процес порушення зв'язків в системі "особистість – соціум", як результат внутрішньої чи зовнішньої комплексної дисгармонізації взаємодії особистості з собою і суспільством. Він зумовлений специфікою її стосунків з оточуючими та проявляються як в ситуативних мотивах й установках, так і у властивостях особистості; може виявлятися у внутрішньому дискомфорті, порушеннях діяльності, поведінки, стосунків з оточуючими [15].

Узагальнюючи різноманітні позиції науковців щодо тлумачення феномену *недисциплінованість*, представимо визначення, що є найбільш поширеними у науковій, психолого-педагогічній літературі у таблиці 1.

Таблиця 1

**Основні поняття, що складають сутність феномену недисциплінованість
(на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень)**

Зміст понять в тлумаченні науковців	Галузь знань, змістоутворююча характеристика
<p>Недисциплінованість:</p> <ul style="list-style-type: none"> - процес порушення зв'язків в системі "особистість - соціум", як результат внутрішньої чи зовнішньої комплексної дисгармонізації взаємодії особистості з собою і суспільством (В. Мерлін, Н. Ричкова); - негативна морально-вольова якість особистості, яка виражається в невмінні або небажанні організувати власну поведінку відповідно до колективних чи суспільних вимог; невідповідність між вимогами, що висуває суспільство до поведінки індивіда і діями індивіда у відповідь на висунуті вимоги (О. Кононко); - невідповідність встановленим нормам і правилам, вияв свідомого порушення загально визнаних соціальних норм і правил поведінки, ігнорування дитиною вказівок, порад і прохань дорослих (В. Целуйко); - порушенням встановленого і визнаного порядку (Т. Ефремова). - інтегрована негативна морально-вольова якість дошкільника, яка проявляється у невизнанні й порушенні прийнятих норм поведінки: неслухняності, не уважності, втручання у свободу іншої людини, провокування однокласників на порушення, недотримання норм розпорядку, забування, ледарювання та безглуздих вчинках (Н. Пухтіна) 	<p>Психологія: дисгармонізація взаємодії;</p> <p>негативна морально-вольова якість;</p> <p>Педагогіка: невідповідність соціально-визнаним нормам і правилам поведінки;</p> <p>інтегрована негативна морально-вольова якість;</p>

Тож науковці в галузі педагогіки і психології визначають *недисциплінованість* як негативну морально-етичну, емоційно-вольову якість особистості, що виражається у невизнанні та порушенні схвалених норм поведінки; невмінні або небажанні організувати власну поведінку відповідно до колективних чи суспільних вимог; як неслухняність, неухважність; втручання в особистісну свободу іншої людини; як недотримання дитиною норм організації її життєдіяльності, провокування до їх порушення інших дітей.

Словник синонімів в якості синонімічного ряду до поняття *недисциплінованість* пропонує інші, близькі за значенням поняття: *неорганізованість, незібраність, занедбаність*.

Поняття "*неорганізованість*", "*незібраність*" науковці (Л. Дика, А. Прохоров) визначають у контексті аналізу сутності і різновидів психічних станів, зокрема, як негативний стан середнього рівня психічної активності (байдужість, незібраність, неорганізованість тощо) [6; 14].

У психолого-педагогічній літературі представлено багато різновидів, і, відповідно, визначень *поняття "занедбаність"*, а саме: педагогічна, соціальна, шкільна занедбаність. Вони ґрунтуються на врахуванні базової категорії "*дезадаптація*", що полягає в неможливості пристосування особистості до середовища внаслідок певних причин, зокрема відхилень у поведінці, конфліктних стосунків з людьми, підвищеного рівня тривоги, порушень в особистісному розвитку. *Педагогічну занедбаність* трактують як стан дитини, яка занедбана дорослим, перш за все батьками, які не змогли чи не захотіли дати необхідного для нормального розвитку й існування дитини (Н. Пихтіна) [13]. Визначають як стан особистості, що є наслідком неправильної організації педагогом навчальної роботи та зумовлений недоліками освітнього процесу (І. Гайда) [5]. Н. Куб'як визначає педагогічну занедбаність молодших школярів як стійкі відхилення від норми у моральній свідомості, поведінці, навчальній діяльності, що є наслідком невихованості дитини [10]. У *поняття "педагогічна занедбаність"* прийнято вкладати зміст понять "*важковихований*" і "*соціально занедбаний*". *Важковихованість* передбачає передусім протистояння дитини цілеспрямованому педагогічному впливу [13]. *Соціально занедбаність* пов'язують з низьким рівнем пристосування особистості до соціального оточення. *Шкільна занедбаність* виникає внаслідок невідповідності психосоціального чи психофізіологічного статусу дитини вимогам нової соціальної ситуації шкільного навчання [17].

Н. Пихтіна, вивчаючи активність дошкільників у різноманітних видах діяльності та аналізуючи невихованість дітей дошкільного віку як найбільш поширену форму негативної поведінки вказаної цільової групи, розглядає *недисциплінованість* як інтегральну негативну соціально-моральну якість дошкільника, яка проявляється у невизнанні й порушенні прийнятих норм поведінки: неслухняності, неухважності, втручання у свободу іншої людини, провокуванні однолітків на порушення, недотримання норм розпорядку, забування, ледарюванні та безглузких вчинках [13].

У межах понятійного поля феномену *дисциплінованість / недисциплінованість*, протилежними за полюсом до охарактеризованих понять

є поняття *дисциплінованість, дисципліна, організованість самоконтроль, самодисципліна.*

У словниково-довідниковій та психолого-педагогічній літературі поняття *дисциплінованість* (від лат. навчання) визначається як *звичка* дотримуватись дисципліни; усвідомлення особистого і суспільного обов'язку [19]; як *здатність і мотивація* людини на чітке виконання правил, розпоряджень і законів [18]; як *риса характеру або вироблена схильність* людини дотримуватись правил діяльності і норм поведінки, яка стала звичкою [20]; як *морально-вольова якість особистості*, яка проявляється у здатності дотримуватись моральних норм і встановленого порядку життя і діяльності. Як *вольова якість дисциплінованість* виражається у чіткому виконанні правил та підпорядкуванні нормам організації життєдіяльності [22].

Під *дисциплінованістю* розуміють інтегровану якість людини, що підкреслює низку її чеснот стосовно норм поведінки у суспільстві. Вона належить конкретному суб'єкту діяльності і характеризує його зі сторони ставлення до справи, її організації та поєднує у собі практичні вміння та якості [12, с. 146].

Узагальнюючи різноманітні позиції науковців щодо тлумачення сутності феномену *дисциплінованість*, представимо найбільш поширені у науковій, психолого-педагогічній літературі визначення у таблиці 2.

Тож науковці в галузі педагогіки і психології визначають *дисциплінованість* як готовність і вміння людини вчасно виконувати поставлені завдання; вміння раціонально й ефективно планувати час з тим, щоб вчасно виконувати заплановані справи; уміння чітко виконувати взяті на себе обов'язки чи дані комусь обіцянки; уміння зосереджуватись на головному, не відволікаючись на другорядне; основу самовиховання, що забезпечує внутрішню упорядкованість емоцій і думок; вміння точно виконувати накази і дотримуватись установлених вимог; ефективний засіб швидкого просування до поставленої мети, здатність підпорядковувати себе досягненню поставленої мети.

Дисциплінованість забезпечує організованість, підвищує працездатність, виховує відповідальність – якості, що необхідні особистості для колективної творчої діяльності. Тісно пов'язана з психологічними поняттями: *дисципліна, відповідальність, організованість самоконтроль, самодисципліна.*

За оцінкою Л. Соловйової, своєрідним підґрунтям до дисциплінованості є філософська категорія "*дисципліна*". Це поняття підкреслює зумовлену суспільством систему дій, підпорядкованих встановленим еталонам. Відповідно це регулювання поведінки, вчинків як окремих громадян так і певних верств населення [20].

Г. Кузнецової, В. Харченко, визначають поняття *дисципліна* як визначений порядок поведінки відповідно до існуючих норм і вимог. Вона є необхідною умовою існування суспільства та упорядкованості поведінки інших людей, що забезпечує функціонування соціальних інститутів. Т. Єфремова розглядає дисципліну як низку правил поведінки та здатність й усталені звички людини їх виконувати [19]. Існує два види дисципліни: *свідома, внутрішня*

(самодисципліна) та дисципліна з примусу. *Самодисципліна* передбачає глибоке засвоєння (інтеріорізацію) норм поведінки людей, розвинене почуття обов'язку, тому підтримується без зовнішнього примусу. *Дисципліна з примусу* передбачає опір на зовнішні санкції: позитивні (заохочення) чи негативні (покарання) [11, с. 139].

Таблиця 2

**Основні поняття, що складають сутність феномену дисциплінованість
(на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень)**

Зміст понять в тлумаченні науковців	Галузь знань, змістоутворююча характеристика
<p>Дисциплінованість:</p> <ul style="list-style-type: none"> - феномен волі, вольової та довільної поведінки (В. Котирло, Д. Ельконін); - вища форма прояву довільної поведінки (О. Байєр); - вольова активність, сукупність вольових якостей, які забезпечують контроль над поведінкою (Б. Баєв); - емоційно-вольова складова довільності поведінки дитини до школи (Л. Кожаріна); - як здатність і мотивація людини на чітке виконання правил, розпоряджень і законів (О. Смірнова); - як риса характеру або вироблена схильність людини дотримуватись правил діяльності і норм поведінки, яка стала звичкою (Л. Соловйова); - як морально-вольова якість особистості, яка проявляється у здатності дотримуватися моральних норм і встановленого порядку життя і діяльності (Н. Пихтіна) - чітке виконання правил та підпорядкування нормам організації життєдіяльності (В. Целуйєко).; - звичка дотримуватись дисципліни; усвідомлення особистого і суспільного обов'язку (Т. Єфремова); - як складова соціально-морального виховання і розвитку дошкільника, його соціальної компетентності (О. Кононко); - інтегрована якість людини, що підкреслює низку її чеснот стосовно норм поведінки у суспільстві, характеризує її ставлення до справи, її організації та поєднує у собі такі практичні вміння і якості, які забезпечують організованість, підвищують працездатність, виховують відповідальність – якості, що необхідні особистості для колективної творчої діяльності (М. Ярмаченко). 	<p>Психологія</p> <p>довільність емоційних станів; довільність поведінки; вольова активність; готовність до школи; звичка;</p> <p>здатність і мотивація; риса характеру;</p> <p>Педагогіка:</p> <p>морально-вольова якість; підпорядкування поведінки; звичка;</p> <p>соціальна компетентність;</p> <p>інтегрована якість людини;</p>

Дослідження науковців засвідчили, що більшість педагогів загальноосвітньої школи, *поняття дисципліни* пов'язують з дотриманням моральних принципів і правил поведінки. Її визначають як *слухняність, здатність дитини бути слухняною і не заважати, порушуючи дисципліну*. Окремі педагоги визначають дисципліну через санкційні заходи позитивного чи негативного впливу на особистість дитини. Традиційно дисципліну диференціюють на навчальну, особистісну, суспільну, які разом складають поняття "шкільна дисципліна" [12].

Зміст дисциплінованості складає свідоме ставлення до власної поведінки та до своїх обов'язків стосовно суспільства. Формування дисциплінованості пов'язано з виробленням відповідних навичок дисциплінованої поведінки, у чому важливу роль відіграє самодисципліна, яку науковці розглядають як підпорядкування людиною своєї діяльності розумним вимогам, свідоме протистояння захопленням і схильностям, що сприяють слабкості волі, неорганізованості.

У педагогічному словнику М. Ярмаченка, *організованість* визначають як рису характеру, або вироблену, що стала звичкою схильність людини до дотримання правил роботи і норм поведінки. Вона тісно пов'язана з психологічним поняттям самоконтролю – здатності контролювати свої емоції, думки і поведінку. Самоконтроль ґрунтується на сформованості волі - вищій психічній функції, що визначає здатність людини приймати усвідомлені рішення і втілювати їх у життя [12]. Поняття *самоконтролю* тісно пов'язаний з поняттям *психічної саморегуляції*. Самоконтроль є найважливішим елементом здатності людини досягати поставлених цілей. Рівень самоконтролю визначається як вродженими генетичними характеристиками, так і психологічними навичками людини.

Самодисципліну (у перекладі з латинської чіткий порядок) визначають як уміння працювати незалежно від власного бажання і натхнення, конкретні кроки, які здійснюються після прийняття певного рішення. Самодисципліна допомагає позбутися шкідливих звичок та допомагає виробляти нові якості, риси, корисні звички. Передбачає сформованість у людини моральних переконань [12, с. 403]. За визначенням науковців, *самоконтроль* - інтегративна здатність аналізувати та оцінювати власну поведінку та власну діяльність з метою перевірки досягнутих результатів та приведення їх у відповідність з поставленими особистими цілями, суспільно значущими нормами, правилами, еталонами, а також суб'єктивними вимогами та уявленнями. Самоконтроль – невід'ємний регулятивний компонент будь - якої людської діяльності (ігрової, навчальної, виробничої). Допомагає протиставляється імпульсивності – нездатності протистояти миттєвим бажанням. Чим більш значущою є поставлена особою мета, чим важче її досягнути, тим більшу роль відіграють процеси самоконтролю [16, с. 797-798].

Висновки.

Таким чином, ми проаналізували широкий масив психолого-педагогічних досліджень та словниково-довідникової літератури на предмет визначення й обґрунтування змісту провідних категорій і понять, що складають теоретико-

методологічне підґрунтя феномену *дисциплінованість / недисциплінованість* у дітей. Узагальнили напрямки наукових пошуків та вибудували структурно-логічну послідовність категорій і понять, які розкривають полярність означеного феномену. Здійснили аналіз їх змісту за психолого-педагогічними характеристиками у контексті сутності поведінкових норми та відхилення у дітей старшого дошкільного віку. Сподіваємось, що здійснений нами категоріально-понятійний аналіз допоможе дослідникам означеної проблеми здійснювати пошук шляхів оптимізації процесу виховання дисциплінованості як базової морально-етичної та емоційно-вольової якості у дітей, вибудовувати стратегію попередження негативної поведінки у дошкільників.

Література

1. Байєр О. М. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з однолітками і дорослими: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2008. 180 с. Бібліогр.: с. 142–163.
2. Бех І. Д. Від волі до особистості. Київ: Україна - Віта, 1995. 202 с.
3. Булах І. Вольова активність особистості. *Загальна психологія*: підруч. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ: Либідь, 2005. 420 с. С. 365–391.
4. Выготский Л. С. Проблема воли и ее развитие в детском возрасте. *Психология*. Москва: Эксмо Пресс, 2000. 830 с. Р. III. Психология развития. Лекции по психологии. Лекция шестая. С. 819–827. (Серия "Мир психологии").
5. Гайда І. Сутність і зміст понять "педагогічна занедбаність" та "соціальна занедбаність": теоретичний аналіз. *Рідна школа*. 2011. №10, жовтень. С. 23 – 25.
6. Дикая Л. Г. Психическая саморегуляция функционального состояния человека. Москва: Институт психологии РАН, 2003. С. 283.
7. Кожарина Л. А. Становление произвольного поведения в дошкольном возрасте: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / РАО НИИ дошк. восп. Москва, 1992. 18 с.
8. Кононко О. Л. Розвинена воля – важлива складова особистісної компетентності дошкільника. *Вихователь-методист*. 2016. № 2. С. 42–46; № 3. С. 15–22.
9. Котирло В. К. Воля гартується змалку. Кив: Радянська школа, 1975. 64 с.
10. Куб'як Н. І. Запобігання педагогічної занедбаності дітей молодшого шкільного віку з дистантних сімей: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07. Київ, 2010. 18 с.
11. Кузнецова Г. И., Харченко В. Д. Психологические особенности недисциплинированности подростков. Москва: Просвещение, 1980. 144 с.
12. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 600 с.
13. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.
14. Прохоров А. О. Психология неравновесных состояний. Москва: Институт психологии РАН, 1998. 180 с.
15. Рычкова Н. А. Деадаптивное поведение детей: Диагностика,

коррекция, психопрофилактика: учеб.-практ. пособие. Москва, 2000. 223 с.

16. Самоконтроль. *Енциклопедія освіти* / Академія пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 860 с. С. 797–798.

17. Самоконтроль. *Енциклопедія освіти* / Академія пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 860 с. С. 797–798.

18. Смирнова О. С. Развитие воли и произвольность в раннем и дошкольном возрасте. Москва, 2004. 160 с.

19. Современный толковый словарь русского языка Т. Ефремовой. Москва, 2000. 520 с.

20. Соловйова Л. І. Дослідження індивідуальних характеристик проявів вольової поведінки старших дошкільників. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* / гол. ред. С. Д. Максименко. Київ: Срібна хвиля, 2012. 412 с. Т. IV. Психологія дошкільника. С. 254–268.

21. Целуйко В. М. Вы и ваши дети. Психология семьи. Москва, 2004. 178 с.

22. Цыркун Н. А. Развитие воли у дошкольников. Минск. Нар. асвета, 1991. 232 с.

23. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

Reference

1. Baiier, O. M. (2008). Rozvytok samorehuliacii starshykh doshkilnykiv u vzaiemodii z odnolitkamy i doroslymy [Development of self-regulation of senior preschoolers in interaction with peers and adults]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Bekh, I. D. (1995). *Vid voli do osobystosti* [From will to personality]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Bulakh, I. (2005). *Volova aktyvnist osobystosti* [Volitional activity of the individual]. General Psychology. Kyiv [in Ukrainian].

4. Vygotsky, L. S. (2000). *The problem of will and its development in childhood* [Problema voli i ee razvitie v detskom vozraste]. *Psikhohohyia*. Moscow: Eksmo Press. Psychology. (Out. III. Developmental psychology. Lectures in psychology. Lecture 6) [in Russian].

5. Haida, I. (2011). Sutnist i zmist poniat "pedahohichna zanedbanist" ta "sotsialna zanedbanist": teoretychnyi analiz [The essence and content of the concepts "pedagogical neglect" and "social neglect": a theoretical analysis]. *Ridna shkola – Native school*, 10. С.23 – 25 [in Ukrainian].

6. Dikaya, L. G. (2003). *Psihicheskaya samoregulyatsiya funktsionalnogo sostoyaniya cheloveka* [Mental self-regulation of the functional state of a person]. Moscow: Institut psihologii RAN [in Russian].

7. Kozharina, L. A. (1992). Stanovlenie proizvolnogo povedeniya v doshkolnom vozraste [Formation of voluntary behavior in preschool age]. *Extended abstract of candidate's thesis* [in Russian].

8. Kononko, O. L. (2016). Rozvynena volia – vazhlyva skladova osobystisnoi kompetentnosti doshkilnyka [Developed will is an important component of a preschooler's personal competence] *Vykhovatel-metodyst – Educator-methodologist*, 2. 42–46; 3. 15–22 [in Ukrainian].

9. Kotyrla, V. K. (1975). *Volia hartuietsia zmalku* [The will is hardened from an early age]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

10. Kubiak, N. I. (2010). Zapobihannia pedahohichnoi zanedbanosti ditei molodshoho shkilnoho viku z dystantnykh simei [Prevention of pedagogical neglect of primary school children from distant families] *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

11. Kuznetsova, G. I., Harchenko, V. D. (1980). *Psihologicheskie osobennosti*

nedistsiplinirovannosti podrostkov [Psychological features of adolescent indiscipline]. Moscow: Prosvetshenie [in Russian].

12. Yarmachenko, M. D. (Eds.). (2001) *Pedahohichnyi slovnyk* [Pedagogical dictionary]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

13. Pykhtina, N. P. (2012). *Profilaktyka nehatyvnykh proiaviv u povedintsi ditei* [Prevention of negative manifestations in children's behavior]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

14. Prohorov, A. O. (1998). *Psihologiya neravnovesnyih sostoyaniy* [Psychology of nonequilibrium states]. Moscow: Institut psihologii RAN [in Russian].

15. Ryichkova, N. A. (2000). *Dezadaptivnoe povedenie detey: Diagnostika, korrektsiya, psihoprofilaktika* [Maladaptive behavior of children: diagnostics, correction, psychoprophylaxis]. Moscow [in Russian].

16. Kremin, V. H. (Eds.). *Samokontrol* [Self-control]. Encyclopedia of education. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

17. Slavina, L. S. (1998). *Trudnyie deti* [Difficult children]. V. E. Chudnovskiy (Ed.). Moscow: Institut Prakticheskoy Psihologii [in Russian].

18. Smirnova, O. S. (2004). *Razvitie voli i proizvolnost v rannem i doshkolnom vozraste* [Development of will and volition in early and preschool age]. Moscow [in Russian].

19. (2000). *Sovremennyiy tolkovyyiy slovar russkogo yazyika T. Efremovoy* [Modern explanatory dictionary of the Russian language by T. Efremova]. Moscow [in Russian].

20. Soloviova, L. I. (2012). *Doslidzhennia indyvidualnykh kharakterystyk proiaviv volovoi povedinky starshykh doshkilnykiv* [Research of individual characteristics of manifestations of volitional behavior of senior preschoolers] *Aktualni problemy psykholohii – Current problems of psychology*. S. D. Maksymenko [Ed.]. Kyiv: Sribna khvyliya. (Vol. IV) [in Ukrainian].

21. Tseluyko, V. M. (2004). *Vyi i vashi deti. Psihologiya semi* [You and your children. Family psychology]. Moscow [in Russian].

22. Tsyirkun, N. A. (1991). *Razvitie voli u doshkolnikov* [The development of will in preschoolers]. Minsk. Nar. asveta [in Russian].

23. Shapar, V. B. (2007). *Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk* [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].

Annotation. *The article examines the main areas of research and analyzes the content of the basic categorical and conceptual characteristics of the phenomenon of discipline / indiscipline in children. The directions of research of scientists were generalized and the structural-logical sequence of categories and concepts which reveal polarity of the specified phenomenon was constructed. The content of psychological and pedagogical characteristics in the context of the essence of behavioral norms and deviations in older preschool children was analyzed.*

Keywords: *behavioral deviations, indiscipline, disorganization, lack of concentration, neglect, discipline, organization, self-control, self-discipline, behavioral norm.*